

השיעור השבועי

גיליון מספר 493

הרב המקומי: הג"ר חיים יצחק לנדא שליט"א
רב העיר בני ברק

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית היזדים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויס רבים. מיוחד של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה	ירושלים
20:49	19:56	19:04	תל אביב
20:46	19:54	19:03	חיפה
20:49	19:57	19:05	באר שבע
20:46	19:55	19:03	

תזריע-מצורע | ה' אייר תשפ"ה

כתב ועורך השיעור:

הרב דכיר פריץ שליט"א

הלכות ספירת העומר - א

ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן. ספק ספיקא בספירת העומר. זמן הספירה. מנחה וערבית בפלג המנחה. המנהג לספור בשחרית בלי ברכה. רב קהילה ששכח לספור את העומר. אף על פי שיצא מוציא בברכות השבת. מי שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את האחרים ידי חובה

להפצת עלונים באזור מגוריך
התקשר: 053-4774733

מניין הימים והשבועות

א. 'נאמר בתורה (ויקרא כג, טו) וְסִפְרָתֶם לָכֶם מִקְהַלְתֵּי הַשַּׁבָּת מֵיוֹם הִבְיָאֲכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפֶה שְׁבַע שָׁבָתוֹת תְּמַיְמֹת תִּהְיֶינָה', ובגמרא מנחות (סו.) אמר אביי מצוה למימני יומי, ומצוה למימני שבועי. כלומר מצוה למנות הימים והשבועות, "היום שבעה ימים לעומר שהם שבוע אחד", "היום ארבעה עשר יום לעומר שהם שני שבועות", וכן על זו הדרך. עיקר המצוה למנות שבועות היא בשבועות שלמים. וכך נהגו רבנן דבי רב אשי - החכמים בישיבתו של רב אשי - שהיו מונים ימים וגם שבועות. אממיר חולק וסובר שמספיק למנות ימים בלבד, כיון שבזמנינו ספירת העומר היא רק זכר למקדש, כי היום אין לנו מנחת או קרבן העומר, והתורה תלתה ואמרה "מהחל חרמש בקמה", לכן תיקנו לעשות זכר, שלא ישתכח, ומונים רק ימים. וממה שהגמרא סיימה בדברי אממיר אפשר שהלכה כמותו, אך מאידך הרוב הם אביי ורבנן דבי רב אשי שאומרים שמצוה לספור גם ימים וגם שבועות, וכך אנו עושים.

דעת הרמב"ם

ב. במה נחלקו? לכאורה לפי אממיר ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, אך לפי אביי ורבנן דבי רב אשי שהם הרוב, ספירת העומר גם בזמן הזה מדאורייתא. ואכן כך כתב הרמב"ם (פ"ג מהלכות תמידן ומוספין הכ"ד, ובסוף ספר המצוות): מצוה זו - של ספירת העומר - על כל איש מישראל, ובכל מקום ובכל זמן. כלומר שהמצוה שייכת בין בארץ בין בחו"ל, בין בזמן בית המקדש ובין בזמן הזה. ומפורש בדבריו שספירת העומר בזמן הזה מדאורייתא. וכן הסביר הכסף משנה במקום, ואולם כתב שלפי הראשונים החולקים, גם לאביי ורבנן דבי רב אשי שמונים ימים ושבועות, זה מדרבנן, ועושים זכר למקדש בדיוק כמו שהיה בזמן בית המקדש, שמנו ימים ושבועות.

מחלוקת הראשונים

ג. לדעת רוב הראשונים ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, ומהם רב האי גאון - היה לפני כאלף שנים, הובא ברבינו ירוחם (נתיב הח"ד), וכן כתבו מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' שא), התוס' (מנחות שם, ד"ה זכר) - לפני מעל 850 שנה, הרא"ש

¹ חזק וברוך לרב הגאון רבי חיים יצחק אייזיק לנדא, ה' ישמרהו ויחיהו, מרא דאתרא של בני ברק, נכדו של הגאון הצדיק רבי יעקב לנדא שהיה בקשר הדוק עם מרן האבא, ולפני חמישים שנה היה בבית שלנו בתל אביב. ובי"ה זכה שבנו רבי משה ע"ה ישב על כסאו, וכעת רבי יצחק. הכשרות שלו מהודרת ממש, בכל התחומים, מה שכשר - כשר, ומה שחלק - חלק. מספרים על אביו שפעם ראה בלילה אור דלוק באיזה עסק, וביקש להביא סולם, ועלה לראות מה עושים בשעת

(סוף פסחים), הרשב"א (בתשובה ח"א סי' קכו, וח"ג סי' רפד), תלמידו הר"ן (פסחים כח ע"א), הנימוקי יוסף (סוף פסחים), אורחות חיים (סוף הל' ספירת העומר), הכל בו (ס"ס נה), אבודרהם (בדף סה ע"ג), רבינו פריץ (בהגה לספר התשב"ץ סי' שצד), ועוד. וכתב הר"ן - הביאו הבית יוסף (סימן תפט) - שרוב המפרשים מסכימים שספירת העומר בזמן הזה מדרבנן. אך כאמור, הרמב"ם סובר שספירת העומר בזמן הזה מדאורייתא, והוא לא יחיד, יש עוד לפחות שבעה ראשונים הסוברים כמותו, והם רב יהודאי גאון ורב עמרם גאון ורבי יצחק אבן גיאת (הובאו בביאור הלכה סימן תפט ס"א ד"ה לספור), הראב"ה - רבינו אבי העזרי (פסחים סימן תקכו), והביאו המרדכי (מגילה רמז תתג), וכן רבי ישעיה מטראני, ורבי בנימין אחיו הגדול של בעל השבלי הלקט (הובאו בשבלי הלקט סי' רלד), האור זרוע (סי' שנט) והמאירי (פסחים 4).

דעת הר"ף

ד. הבית הלוי (ח"א סימן לט) - הרב מבריסק - למד בדעת הר"ף, שממה שכתב שצריך לספור גם ימים וגם שבועות, משמע שסובר שספירת העומר בזמן הזה מדאורייתא. ומרן זצ"ל בחזון עובדיה יום טוב (הלכות ספירת העומר סעיף יז, ובמקורות הערה ג) הביאו. ולכאורה נמצא שכן דעת שני עמודי הוראה, הר"ף והרמב"ם. אולם אין זה מוכרח, הר"ף לא כתב מפורש שספירת העומר בזמן הזה מדאורייתא, ומה שתפרש בגמרא תפרש ברי"ף, ורוב הראשונים פירשו שסופרים ימים ושבועות זכר למקדש בדיוק, ולעולם ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן. ועוד שאם נכון הדבר, מדוע מרן בשלחן ערוך (סי' תפט סעיף ב, ד, ה), פסק שספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, ועזב את שני עמודי ההוראה הר"ף והרמב"ם, על כרחך שאין להוכיח מהרי"ף מידי.

ספק ספיקא בספירת העומר

ה. נראה שמרן זצ"ל הביא את דברי הבית הלוי בדעת הר"ף, כדי לחזק את הענין שאומרים ספק ספיקא לברך על ספירת העומר, למרות שלהלכה ספירת העומר מדרבנן, ולא עבדינן ספק ספיקא בברכות לחומר איסור ברכה לבטלה, אבל כיון שיש צד שהיא מדאורייתא, עושים ספק ספיקא, וכמו שכתב התרומת הדשן (סי' לו). ואחר שיש לנו שני עמודי הוראה שחולקים - הרמב"ם והרא"ש - ולא ברור מה דעת הר"ף, כבר גילה לנו מרן הבית יוסף בהקדמתו שבאופן זה, הנה הרמב"ן והרשב"א והר"ן

לילה מאוחרת, אולי מכניסים משהו. תראו איזו מסירות נפש. והרב למד מאבותיו. לכן קהל עדתינו עליך יסמוכו, כל מן דין סמוכו לנא, ב"ה הוא תלמיד חכם ובקי בפוסקים, כמה פעמים דיברנו בלימוד, בן פורת יוסף, ולא סתם נבחר להיות מרא דאתרא בבני ברק - עיר של חכמים וסופרים. שיעשה עוד כהנה וכהנה, יעמוד על משמרו הכשרות, למהדרין מן המהדרין, יזכה להגדיל תורה ולהאדירה, אמן ואמן.

והמרדכי וסמי"ג ז"ל לפנינו, אל מקום אשר יהיה שמה הרוח, רוח אלהין קדישין ללכת נלך, כי אל הדעת אשר יטו רובם כן נפסוק הלכה. ולכן פסק כרוב הראשונים שספירת העומר בזמן הזה מדרבנן.

ספירת העומר בבין השמשות

1. יש כמה נפקא מינה אם ספירת העומר דאורייתא או דרבנן, ואחת מהן כתבו התוספות (מנחות טו), האם אפשר לספור ספירת העומר בין השמשות, שהוא הזמן שבין השקיעה לצאת הכוכבים, שנחשב ספק יום ספק לילה?² הרשב"א (בתשו"ה"א סי' רלה) כתב שמי שספר מבעוד יום לא עשה ולא כלום, ורק לגבי תפלה יכול להתפלל מפלג המנחה, אבל לגבי ספירת העומר, ספק ברכות להקל. ולפי רוב הראשונים שספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, בבין השמשות יש לומר ספק דרבנן לקולא, ולכן כתבו התוספות (שם) שאפשר לספור את העומר בבין השמשות. וכן כתבו הרשב"א (בתשו"ה"א סי' קנד), הרא"ש (פרק ערבי פסחים ס"ס מ) והר"ן (פסחים כח). וכן פסק מרן השלחן ערוך (סי' תפט ס"ב). גם הב"ח (רי"ס תפט) - היה מגדולי האחרונים לפני כ-400 שנה - כתב שמנהג העולם לברך ולספור את העומר בין השמשות. ולא מטריחים את הציבור להמתין לצאת הכוכבים.

פלג המנחה

2. אנחנו הספרדים נוהגים להתפלל מנחה וערבית ברצף, אפילו בבין השמשות, ואפילו מתפלל שתיהן בזמן פלג המנחה - שעה ורבע קודם צאת הכוכבים, ולא שכנזים קודם השקיעה - ואומרים ספק דרבנן לקולא, ורק תפלה ראשונה ביום שהיא שחרית, היא מדאורייתא, אבל מנחה וערבית מדרבנן, ותפלה רחמי ניהו. והחידוש שלמרות שמדברי השלחן ערוך (סימן רלג סעיף א) משמע שאם מתפלל גם מנחה וגם ערבית בזמן פלג המנחה ביום אחד, זה תרתי דסתרי, אבל כך המנהג.

תרתי דסתרי

3. הסטייפלר בקהילות יעקב³ (ברכות ס"א א) כתב לדמות דין זה לדין (בטהרות פ"ה מ"ה) שני שבילים שיש באחד מהם טומאה וכו', ויוצא מדבריו שרק בימים אחרים עבדין תרתי דסתרי, ולא ביום אחד. אך מכל מקום כיון שמנחה וערבית דרבנן, אנו סומכים על זה ועושים תרתי דסתרי אפילו ביום אחד. וכבר מזמן הראשונים המנהג להתפלל ערבית מבעוד יום, וכמו שכתבו כמו שכתבו רש"י ותוספות ורבינו יונה והמאירי (רי"ש ברכות). אני זוכר בדור הקודם, רבי עזרא עטיה וכל חכמי הדור שלנו הספרדים, היו מתפללים מנחה וערבית בפלג, ולא מוכים, ולא מטריחים את הציבור שטרודים בעבודתם ללכת ולחזור, וגם יודעים שהרבה מהם לא יחזרו ויפסידו תפלה בצבור, או שישכחו להתפלל לגמרי.

זמן רבינו תם

4. לכן גם לגבי ספירת העומר לא יטריח את הציבור, ויספור בבין השמשות, וכמו שכתב הב"ח - רבי יואל סירקיש, שהיה אשכנזי - שכך המנהג, וכן כתב בשו"ת שואל ונשאל (ח"א ח"א"ח סי' מ), שסופרים את העומר בבין השמשות, שספק דרבנן לקולא. וכן שכן כשיש ספק אם עדיין בין

² לכל היותר זמן של 19 דקות, נפקא מינה מתי: למול תינוק שנולד בערב שבת בין השמשות, שאם נולד לאחר זמן זה מלין אותו בשבת.

³ סיפרתי כמה פעמים, מרן זצ"ל היה אוהב את הספר הזה, היה שולח אותנו מידי פעם לבני ברק לקנות, והסטייפלר לא היה מוכר את כל הסט, אלא כל כרך בנפרד, וכמה פעמים באתי אליו, וכבר הכיר אותי. ומרן היה שם את הספר בדלת של הוולו, ובדרכים יש עיכובים, והיה לומד בספר, וכשגמר היה אומר, תביא לי את הספר הבא. פעם הבאתי לו קהילות יעקב על שבת, ולקח כמה חודשים עד שגמר את הספר, רק בדרכים, ואמר לי: גמרתי את הספר, קח אותו, ותדע שיבוא יום ואחבר ספר על שבת ויהיה יותר יפה... ואכן הוציא את הספר "מאור ישראל" על שבת. היה מחשיב אותו ומפלפל דברי, וגם חולק עליו כדרכה של תורה.

⁴ השבוע הייתי באור יהודה, והרב שם ספר את העומר לציבור, ועשה דבר טוב, שאמר להם: רבותי, מי שלא ספר יום אחד, אני סופר בשבילו עכשיו, ויענה אמן ויצא ידי חובה. וטוב עשה, כי יש שם הרבה בעלי בתים, וכשהייתי שם היה ציבור גדול, חלקם עם כיפות לבנות של לא דתיים, ומסתבר שלא ספרו כל הימים,

השמשות או שכבר הגיע צאת הכוכבים, שסופרים את העומר. ולא ראינו שממתינים בספירת העומר לזמן רבינו תם, ורק בלא תעשה שיש כרת או סקילה, כמו מוצאי שבת וכיפור, מחמירים, אבל מצוות עשה קלה יותר, וכמבואר ביומא (פג). שישנם ארבעה חילוקי כפרה, עבר על עשה וחזר בתשובה, לא אז משם עד שמוחלים לו, אבל על לא תעשה רק יום הכיפורים או יסורים מכפרים, או מיתה מכפרת, כי על לא תעשה עובר בקום ועשה בידיים, אך על עשה עובר בשב ואל תעשה. ולכן כשיש צורך יספרו את העומר בבין השמשות, והמדקדקים סופרים בצאת הכוכבים.

היכן ציוונו?

1. כאמור ספירת העומר מדרבנן, ואם כן מדוע מברכים "אשר קדשנו במצוותיו וצונו על ספירת העומר", הלא הקב"ה ציוונו בתורתו לספור רק כשיש מנחת העומר. אלא יש כיוצא בזה בגמרא שבת (כג). לגבי נר חנוכה, שמברכים "אשר קדשנו במצוותיו וצונו להדליק נר חנוכה", ושואלת הגמרא, והיכן ציוונו? רב אויא אמר מ"לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" (דברים יז, יא), רב נחמיה אמר "שאל איבך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (דברים לז, ז). ולמה נצרך להביא פסוק אחר? אלא כנראה רב נחמיה סבר שאין ללמוד מהפסוק "לא תסור", כי אין מברכים על הצלה מלאו, כמו למשל חסה ושאר ירקות שאוכלים רק מגידולי חממות מיוחדים, וגם אותם בודקים ושוטפים היטב, כי עדיין יש עליהם חרקים, ולא מברכים 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו על בדיקת תולעים'... כי זה הצלה מלאו, ולכן נצרך להביא פסוק אחר, "שאל איבך וכו'" (עי' מאור ישראל שם). ואינו דומה למנהג שלא מברכים עליו, כמו הלל בראש חודש (רמב"ם פ"א מברכות ה"טז), וכן חבטת ערבה, 'חבט חבט ולא בריך' (סוכה מ"ד), וכן טבילה בערב יום הכיפורים (רא"ש פ"ח דיומא ס"ד, דלא כרס"ג), כי ספירת העומר זה לא מנהג אלא תקנת חכמים, ולכן מברכים.

תמימות תהינה

2. התוספות במנחות (שם) מביאים דעת בה"ג - בעל הלכות גדולות, זה הספר הראשון שנדפס אחר התלמוד שלנו - שבספירת העומר נאמר "תמימות תהינה", והיינו שהיא מצוה אחת ארוכה, וצריך לספור בכל יום ויום, ולהזכיר לציבור לברך, ומי ששכח ולא ספר יום אחד הפסיד את המצוה. ומרן השלחן ערוך (סי' תפט ס"ה) חשש לבה"ג ופסק להלכה שאם שכח לספור לילה ויום, סופר בשאר הימים בלא ברכה⁴, כי כל הימים כמו שרשרת אחת, ואם לא ספר יום אחד נשברה השרשרת. ותיקנו לברך בכל לילה כי היום מהווה הפסק.

ספירה ביום

3. אנחנו סופרים את העומר גם ביום, בלא ברכה, והנהגנו אצלו בבית הכנסת שייספרו לפני עלינו לשבח, אומרים היום כך וכך, ואחר כך עלינו לשבח וכו', כי יש אנשים שיוצאים באמצע עלינו לשבח, ממהרים לכולל או לעבודה, ועלולים לשכוח לספור ביום, ואם לא ספרו בלילה לא יוכלו להמשיך לספור בברכה, וכך מרוויחים. אמנם הרב שטרנבוך⁵ בספרו תשובות והנהגות (ח"א סימן שיב וח"ב סימן רמז), כתב על מנהג הספרדים לספור

שקודם כל ישמרו שבת... ומי שלא ספר יום אחד אסור לו להמשיך לספור בברכה, לכן הקדים ואמר שמוציא אותם ידי חובה, ואמר שעושה כן כבר כמה שנים. אני אומר לרבנים שנמצאים בציבור, כמו תנועת ערכים שעושה פעילות, מביאה אנשים ומחזירה אותם בתשובה, אשריהם ואשרי חלקם, ולפני שסופר את העומר יגיד להם שמברך ומוציא אותם ידי חובה, ובזה לא תהיה להם ברכה לבטלה, כי כל האיסור כשמוציא בפה, כמו שבועה שנאמר עליה (ויקרא ה, ד) "לבטא בשפתיים" (שבועות כו).

⁵ לפני כשבעים שנה היה בקשר על מרן זצ"ל, ומרן סיפר לי שהיה תומך בו מבחינה כלכלית, שהיתה אז בירושלים עניות, ומרן היה מוכר את הקדיש שאחרי השיעור בבית כנסת שאול צדקה, והיה עושה מקאם עג'אם או שיגא, והיו תורמים, והרב היה אוסף את הכסף ומסייע בידי תלמידי חכמים, חלק היה נותן לרב מרדכי אליהו ע"ה, וחלק ליבדל לחיים הרב שטרנבוך, ועוד. מרן היה אתו בקשר והכיר אותו.

בשחרית, שיש בזה חשש איסור בל תוסיף, כי תיקנו לספור רק בלילה. אבל זה פלא, ונעלם ממנו שכבר המהרש"ל (ים של שלמה סוף ב"ק אות מד) - שהיה גאון אשכנזי לפני כ-500 שנה - כתב שהמנהג לספור ביום בלי ברכה. וכך כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו ס"ס מה). ובל תוסיף לא שייך בקיום מצוה פעמיים, כמו בסוכות שמי שנענע ארבעת המינים בבוקר בבית הכנסת, ומגיע לכותל לזענע גם שם⁶, לא עובר על בל תוסיף, ובפרט שלא מברך שוב. ויותר מכך, מצינו שכאשר מוציא את חבריו ידי חובה מברך שוב⁷, כדברי הגמרא בראש השנה (טז). אף על פי שיצא מוציא, ולא חששו לבל תוסיף. ורק אם במקום ארבעה מינים לוקח חמשה, כגוף שחוזן מהאתרוג מוסיף גם לימון... זה נקרא בל תוסיף, או שיושב בסוכה בליל שמחת תורה. ומה שאין כן בנידון שלנו, שאין לחוש לבל תוסיף. לכן כך הדין, שאנו סופרים את העומר גם ביום, בלי ברכה, להרוויח שאם שכח לספור בלילה, יספור ביום, ויוכל להמשיך לספור בשאר לילות עם ברכה.

רב קהילה ששכח לספור

יג. אדם שלא ספר לילה ויום, שוב לא מברך על הספירה. והנה רב קהילה שעוסק בצרכי ציבור⁸, שהתפלל מנחה באיזה מקום, ורץ מיד לאיזה חתונה לסדר קידושין, ואחר כך הלך למסור שיעור, והגיע לביתו מאוחר ושכח לספור את העומר, וגם למחרת בשחרית ברח לפני 'עלינו לשבח', יש לו בית דין... ושכח לספור גם בלילה וגם ביום, לא יכול לספור יותר. ובא הגבאי וקורא לרב: בכבוד, תספור לנו את העומר. אם יגיד לו, לא ספרתי אתמול, זו בושה... הרי הוא רב קהילה, וכל שכן אם הוא חכם באשי וכדומה... כתב הרב ואזנר (קובץ מבית לוי ניסן תשנ"ח ח"א עמ' פג, ע"פ שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' צו) דבר פלא, שרב קהילה חשוב - לא אברך צעיר - ששכח לספור, בכל זאת יספור את העומר ויברך, כי זה כבוד התורה. תראו איך צריך לשמור על כבוד התורה בפני הציבור. וטעמו שכן לרוב הפוסקים כל לילה מצוה בפני עצמה, וכדעת התוס' שכתבו על בה"ג: ותימה גדולה הוא, ולא יתכן. ואף שמרן חשש לבה"ג, אבל כן דעת רוב הראשונים, ויש לסמוך עליהם

⁶ כי יש אומרים בדעת הרמב"ם (כפירוש המשניות פ"ג דסוכה) שבירושלים העתיקה מקיים בזה מצוה מהתורה, כמו שהביא הרב זווין בספרו המועדים בהלכה (סוכות עמ' קלה), שנאמר (ויקרא כג, מז) "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים" (וע' חזו"ע סוכות עמ' שלח, ולקו"י ארבעת המינים עמ' תרמד).

⁷ אדם שעשה קידוש בביתו וכבר יצא ידי חובת המצוה, ויש לו שכנה אלמנה, ומבקשת ממנו שיבוא ויעשה לה קידוש, כנראה היא מהדור הקודם שלא ידעו לקרוא... ילך ויעשה לה קידוש, אפילו שכבר יצא ידי חובה בעצמו. וכן מי שקרא את המגילה בבית הכנסת, ובירך ויצא ידי חובה, והלך למנין שני במקום אחר, וחוזר וקורא להם את המגילה, יחזור הקורא ויברך, ולא אחד יקרא ואחד יברך, טוביה חטא וזיגוד מנגיד! (פסחים ק"ג), וכמו שכתב הריטב"א (מגילה כא) לגבי ברכות שיוצא בהן ידי חובה. והוא הדין לשופר.

⁸ צריך לפעול ולזכות את הרבים, פעם ראית את מרן האבא נותן סטירות של חיבה לאיזה עסקן ספרדי, ולא הבנתי מה מתלהב, עם כל הכבוד שמארגן כל מיני דברים, ואמר לי הרב: תשמע, אצל האשכנזים, מתוך שלשה אנשים שנים מהם עוסקים בצרכי ציבור באמונה, אבל אצל הספרדים כל אחד לעצמו, וכשאני רואה ספרדי פעיל ונמרץ, אני מעודד אותו, שילמדו מהאשכנזים איך לפעול ולזכות את הרבים.

⁹ אדם שהולך ברחוב ואומרים לו שיש בבגדו שעטנז, אם הוא כלאים דרבנן לא צריך להוריד את בגדו, משום כבוד הבריות, וכי ילך בלי חולצה או גופייה כמו קיבוצניק?!... (ש"ע י"ד סי' שג ס"א).

¹⁰ כשהיינו צעירים למדנו בשיבות, ומרן זצ"ל היה מעודד אותנו ללמוד בספרי ר' חיים מברסק והגרי"ז, ולפעמים הייתי מדבר אתו, יש פה איזה חידוש... פעם אחת הגיע לישיבה שלנו הרב רחמים נהורי, היה גאון עצום אב"ד בפריז, עד היום בקהילתו בפריז יש כסא עם פרוכת, שזה הכסא שלו, ואף אחד לא יושב עליו. הוא נפטר לפני עשרות שנים. ופעם הגיע לבקר בישיבה, וראש הישיבה עשה לו ארוחת צהרים בביתו, וביקש שאבוא, אשכנזים מכבדים מאוד ייחוס, ולכן הביא את הבן של הרב הראשי... באתי לשם, והיתה ארוחת צהרים טובה, ותוך כדי הארוחה אומר לי ראש הישיבה: תגיד איזה חידוש לרב נהורי. אדם צריך להיות מוכן, שיהיה לו בכיס חידושים, ומה אגיד לו, משל ונמשל, זה אב בית דין! אמרתי לו חידוש של ר' חיים מברסק (פ"כ מהל' עדות ה"ב) על מסכת מכות דף ע"ב, הרגו אין נהרגין, דמה ההבדל בין מלקות למיתה, וחילק שמלקות צריך שיהיו דוקא

מפני כבוד התורה. אך בני אשכנז סוברים כדעת התוס' (ר"ה לד. ד"ה הא) שברכה לבטלה דרבנן, ולא יעבור חשש איסור דרבנן מפני כבוד התורה⁹. ובכל אופן קצת קשה לומר שישמור לברך נגד מרן.

ואתה פה עומד עומדי

יד. יש פתרון שכתב הגאון רבי צבי פסח פראנק בשו"ת הר צבי ח"ב (סי' עה) בשם הגאון רבי יוסף דב סלוויצ'יק - בעל בית הלוי, אביו של רבי חיים מברסק¹⁰ - שרב ששכח לספור את העומר ואינו יכול לברך, שיקבש ממשיהו מהקהל שיבוא לעמוד לידו, ויאמר לו: אל תברך, ואני אברך בשבילך ואוציא אותך ידי חובה. ויאמר בקול רם: ברשות מורי ורבותי, ויענו: שמים, ויברך, ויכין להוציא מדין שומע כעונה, ולספור יכול בעצמו.

אינו מחויב בדבר

טו. אולם להלכה מי שיעשה דבר כזה יש לו לחוש לברכה לבטלה, כי האמת שזו מחלוקת קדומה, ונעלם מהם שהפרי חדש (סימן תפט) - היה רבה של ירושלים לפני כ-300 שנה - כתב, שלא יכול להוציא ידי חובה באופן זה, והביא ראיה מהירושלמי (פ"ב דמגילה ה"ג) שכן עיר שקורא מגילה ב"ד אדר, אינו יכול לבוא לברך בט"ו אדר ולהוציא ידי חובה את בני הכרך, ובן כרך שקורא בט"ו אדר, אינו יכול להוציא ידי חובה את בני העיר ב"ד אדר, כי אינו בר חיובא, אלא אם כן ישן בעיר והוא 'פרוז בן יומו'¹¹. וגם לגבי ספירת העומר, מאחר שאינו יכול להמשיך לספור בברכה, נקרא אינו מחויב בדבר, וכל מי שאינו מחויב בדבר - כגון חש"ו, חרש שוטה וקטן - אינו מוציא את המחויב ידי חובתו (ר"ה כט). גם הרב בית דוד (האו"ח סימן רסז) - היה לפני החיד"א, לפני כ-250 שנה - כתב כך, וכן כתב הראשון לציון הגאון רבי יוסף חזן - נפטר לפני 200 שנה, סבו של רבי חיים פלאג'י - בספרו שו"ת חקרי לב (תאו"ח ס"ח מה), שלא יכול להוציא ידי חובה, כי הוא לא חייב במצוה זו, ואם יברך זו ברכה לבטלה. ומה שאמרו אף על פי שיצא מוציא, זה כשהוא בר

פניו בית דין וכו', שמע אותי הרב נהורי ופתאום התרגז, זה לא נכון! והיה ריתחא דאורייתא, אבל דיברנו בעדינות, ומה שהסברתי לא קיבל, עד כדי כך שהכריח אותי לטלפן למרן ואמר: תתקשר לאבא שלך ותראה אם מסכים איתך. אצל ראש הישיבה היה טלפון - לא היה אז לכל אחד בכיס - ואמרתי למרן: אבא, אני יושב עם הרב נהורי, ואמרתי לו חידוש של ר' חיים מברסק, והוא לא מסכים. אמר: תגיד לרב נהורי שכן מקשה החזון איש בגליונות על הרב מברסק, והוא צודק! אמרתי לרב נהורי ושמת.

¹¹ לפני 65 שנה בערך, היה בחור אחד בישיבת פורת יוסף גאולה שהיה לו קול נעים, ואחר כך נהיה רב שכונה בתל אביב, קראו לו הרב יצחק כהן ע"ה, וכשהיה בחור בישיבה, הגבאי של בית הכנסת הגדול הספרדי בתל אביב, הזדמן לאיזה מקום שהיה שליח ציבור, שמע אותו ונהנה, ואמר לו: תשמע, בליל פורים אתה בא אצלנו לקרוא את המגילה, וביום יש מי שיקרא, אבל בלילה תבוא, זה שידור ישיר ועובר ברדיו. אותו בחור היה גר ברחוב זכריה בירושלים, וסיפר למרן שנוסע לתל אביב לבית כנסת 'אהל מועד' לקרוא להם את המגילה. מרן שאל אותו, איפה אתה ישן בלילה? אמר, אני חוזר לירושלים. אמר לו, אם כך זו ברכה לבטלה ואתה לא מוציאם ידי חובה. למה, אבל אני בא לשם לפני השקיעה? ואכן לדברי החזון איש (סימן קנא, קנב) זה מועיל, אבל מדברי הראשונים ואחרונים רבים, משמע שהולכים אחר המקום שנמצא בעמוד השחר. ולכן הרב אמר לו שצריך להיות בתל אביב בעמוד השחר, ואז יחשב 'פרוז בן יומו' ויוכל להוציאם ידי חובה. אבל הזמינו אותי רק ללילה? אין ציבור עני, תגיד להם שאתה צריך מלון לישון שם בלילה, ותלך למלון דבורה ברחוב בן יהודה שהוא חרדי. היום במלון יש טלוויזיה, ואין בחור ישיבה ילך למלון או לצימר כזה, זה כמו אייפון לא כשר בגדול. הוא פנה לגבאי ואמר לו, דיברתי עם הרב, ואמר שאני צריך בית מלון. בסדר, מה שהרב אמר נעשה, אנחנו נשלם כמה שצריך ותבוא לקרוא את המגילה. הגבאי שמעון לוי ע"ה היה מכבד מאוד את מרן, למרות שלא היה כל כך חזק, כמו שהיה מצוי פעם בתל אביב, אבל היה מתבטל למרן. וכך הבחור עשה, קרא את המגילה בלילה, והלך לישון במלון דבורה, וקם בבוקר וחזר לירושלים. וכיון שהיה בעלות השחר בתל אביב, התחייב לקרוא מגילה גם בבוקר, ואם לא מתעכב שם יקרא בירושלים. ובט"ו באדר יקרא שוב בלילה וביום, כי לפני כן קרא מדין פרוז בן יומו, וכעת מדין בן כרך, ורק לא יוציא ידי חובה את האחרים, כי יש בזה מחלוקת.

חיובא, שאז חוזר ותוקע בשופר, או קורא מגילה, או מקדש, בשביל אחרים.¹²

שי"ץ ישראלי למוסף ביר"ט שני של גליות

טז. החיד"א (בברכי יוסף סימן קכ"ד סק"ג) הביא דבר דומה בשם מהר"ם בן חביב¹³ (הובא בשו"ת גינת ורדים חאו"ח כלל א סימן ג) לגבי תושב ארץ ישראל שנמצא בביקור בחו"ל, והגיע אסרו חג - יום טוב שני של גליות, כיון שדעתו לחזור לארץ, מתפלל תפלות של חול ומניח תפלין בבית - לא לפני כולם שלובשים עניבות ושטריימלים... ועושה מלאכות בצנעא ולא ברבים¹⁴, כי אצלם זה יום טוב. ואם אומרים לו: בכבוד, כבודו אתמול עלה שליח ציבור יפה, בבקשה תעלה שליח ציבור במוסף גם היום. הורה מהר"ם בן חביב שיכול לעלות ולהתפלל "אתה בחרתנו", ולהוציא ידי חובה את הציבור, כי נחשב כבר חיובא מעל גיל בר מצוה. ובא מרן החיד"א ותמה עליו, הלא כלפי תושב הארץ זהו יום חול גמור, ואיך יעלה שליח ציבור בתפלת מוסף של הרגל, והרי כל דבר שלא שייך בו אינו יכול להוציא אחרים ידי חובה, וכמו בתענית צבור, ששי"ץ שאינו מתענה לא יתפלל, אף שיש עשרה בציבור שמתענים (ש"ע ס"י תקס"ה). ומסברא נראה כדברי החיד"א. ולפי זה גם בספירת העומר, אם שכח לספור לילה ויום, נחשב שאינו מחויב בדבר, ולא יוציא אחרים ידי חובה. וכן כתבו הגאון רבי יעקב ישראל אלגאזי בשלמי ציבור (דף רחצ אות כח), והגאון רבי חיים פלאגי בספרו מועד לכל חי (סימן ה אות ז).

דעת החולקים

יז. אמנם לא אכחד שיש חולקים, מהר"ם בן חביב בתשובתו שבספר גינת ורדים¹⁵, הביא את הירושלמי שכן עיר לא יכול להוציא את בן הכרך ידי חובת קריאת המגילה, שממנו הוכיח הפרי חדש כדבריו, אבל כתב מהר"ם בן חביב שהבבלי שלנו חולק על הירושלמי, כמובא בתחילת מסכת מגילה (ב). שבני הכפרים מקדימים ליום הכניסה, כלומר שקוראים מי"א באדר והלאה, וכתב רש"י (ד"ה אלא) כיון שבני הכפרים לא יודעים לקרוא, בן עיר בא לכפר וקורא להם. משמע מדברי רש"י שלפי הבבלי כל שהוא מחויב בדרך כלל במצוה, מוציא אחרים ידי חובה, גם אם כעת אינו מחויב במצוה, ורק חש"ו - חרש שוטה וקטן - שאינם מחויבים כלל במצוה אינם מוציאים אחרים. ולפי זה מי שמתבייש להראות שלא ספר את העומר, אין הכי נמי יכול להוציא את חבריו.

אין מחלוקת בין הבבלי לירושלמי

יח. החקרי לב ועוד תמחו על דברי הסוברים שיש מחלוקת בזה בין הבבלי לירושלמי, שהרי בירושלמי (פ"ג דברכות ה"ג) מובא הדין שאף על פי שיצא מוציא, ועם כל זה מבוואר בירושלמי לגבי קריאת המגילה שכן עיר לא יכול להוציא בן כרך, ובהכרח שמה שאמרו אף על פי שיצא מוציא דיברו על מי שמחויב בדבר, כגון שכבר יצא ידי חובת קידוש או הבדלה, שיכול להוציא את מי שלא קידש או הבדיל. אבל מי שאינו מחויב כלל במצוה - כמו בן עיר בכרך או בן כרך בעיר לגבי קריאת המגילה - לא יכול להוציא ידי חובה. והוא הדין בספירת העומר, כיון שלא ספר לילה ויום חוששים שכבר אינו מחויב במצות ספירת העומר, ולא יכול לברך על ספירת העומר ולהוציא אחר ידי חובה בברכתו.

סייעתא לדבריו

יט. ברם גם הגאון רבי חיים אבולעפיא - היה בטבריה לפני כ-300 שנה - כתב בספרו מקראי קודש (דף קפ"א ע"ב), שמי ששכח לספור את העומר יכול לברך בשביל חבריו ולהוציא ידי חובה. וכן כתב הגאון רבי מרדכי כרמי בספרו מאמר מרדכי (סימן תפט"ק). גם מרן החב"ב - הרב חיים בן ישראל נבנישתי - בספרו כנסת הגדולה (בתשובה חאו"ח סימן כט) הביא בשם רבנו קשישאי מסאלוניקי, ששליח ציבור ששכח לספור יום אחד יכול לברך על הספירה ולכוין להוציא אחר ידי חובת הברכה. אבל הרב עצמו חלק עליהם וכתב שאין זו הוראה נכונה. ומכל מקום יש מהם סייעתא לרב סלוויצ'יק.

כי טוב פתר

כ. כשרואים מערכה לקראת מערכה, יש לומר ספק ברכות להקל, ואיך יכנס לספק ברכה לבטלה, ולכן רב ששכח לספור את העומר, לא יעשה את הפתרון להוציא אחר ידי חובה, כי לדעת פוסקים רבים זו ברכה לבטלה, ואף שהרב מבריסק בודאי היה אדם גדול, אבל כולם גדולים, וגם הפרי חדש היה גדול, ויש לנו כללי הפסיקה. ויש פתרון, שאם יש לו גבאי טוב - יש גבאים מסורים לבית הכנסת, שכל הזמן דואגים שתהיה הספירה מסודרת, כי יש אחד שלוקח ספר ומשאיר בתאו, ובא חבריו ורוצה לעיין בספר, ולא מוציא, וצריך להחזיר למקום, והגבאי בכל לילה מסתובב ומחזיר את הספרים למקום, וטורח הרבה - ומגיע לכבד אותו, והרב שכח לספור את העומר, למה צריך להתבייש, יאמר: רבותי, יש לי פה גבאי מסור, וכאות הוקרה ניתן לגבאי שהוא יברך על ספירת העומר. וכך יצא בשלום ויתפטר מהבעיה הזו...

¹² היה הראשון לציון השני אחר הראשון לציון הראשון מהר"ם גלאנטי, היה לפני כ-350 שנה, נבחר לכהן כראשון לציון בגיל 35 ונפטר בגיל 42, וכיהן שבע שנים. כולם מכירים את חיבוריו, ספר כפות תמרים, שו"ת קול גדול, ועוד.

¹⁴ פעם נשיא המדינה שמעון פרס התקשר אלי, שצריך לטוס לחו"ל באסרו חג, ושאל אם אפשר להתיר לו לעשות כן. ומה הבעיה? שהוא נוחת בחו"ל ביום טוב שני של גליות. אמרתי לו, אני לא יכול להתיר לך, זה לא תכנית כבקשתך... אמר: אני מבטיח לרב שאשאר בשדה התעופה ולא אלך. אמרתי, זה לא יעזור, ידעו שטסת ביום טוב שני של גליות, בפרט שהוא נשיא מדינה, ויש שם כל מיני עיתונאים וסקרנים. יאמר לזכותו ששמע בקולי ודחו את כל התכנית ליום שאחרי אסרו חג. ובודאי שיש לו בשמים שכר על זה, הקב"ה לא מקפח שכר כל בריה.

¹⁵ לרבי אברהם הלוי שהיה במצרים, ובמצרים לפני כשלש מאות שנה היו רבבות יהודים, וכן גדולי תורה. כשמרן זצ"ל היה רב ראשי במצרים, בזמן קום המדינה - לפני 77 שנים, היה מכהן בפועל כהרב הראשי, כי הרב הראשי שם לא היה דתי, ולכן היו צריכים רב אחר, וחכם עזרא עטיה ע"ה קרא למרן ואמר לו: תשמע, פארוק מלך מצרים - לפני נאצר - מינה איזה שמן, 'כרס וזקן חצי רבנו'... שיהיה הרב הראשי של מצרים, אבל הוא לא דתי, הוא אומר שהוא לא מרגיש טוב ומתפלל בבית, ויום אחד הוציאו לו את התפלין מהנרתיק ושמו תפוחי אדמה, ובבוקר הוא קם והמשיך כרגיל, ואם היה מניח תפלין היה מקים קול צעקה גדולה ומרה, איפה התפלין שלי?! וכי נהיה נס ונהפך לתפוחי אדמה?!... ועלו עליו שהוא לא דתי. אבל מינה אותו המלך, ומה אפשר לצפות ממוסלמי שממנה רב ראשי?... לא היתה בריה, ומרן הלך למצרים, וסידר גיטין וקידושין, וגם את מערכת הכשרות, ובזמנו היו במצרים כחמישים אלף יהודים. כך מרן סיפר לי. ואחר מלחמת השחרור רבים התפזרו, חלק הגיעו לניו יורק וחלק לארץ. וכל שכן לפני כשלש מאות שנה בזמן הגנת ורדים שהיו רבבות יהודים.

¹² דרך אגב, רק בברכת המצוות שייך דין אף על פי שיצא מוציא, אבל לא בברכות השבח. למשל מי שהלך לבית הקברות באזכרה של משפחה, ושליש יום לא ראה את בית הקברות, יברך בשם ומלכות "אשר יצר אתכם בדין וכו'" - בהרבה בתי קברות פתח תלו את נוסח הברכה - ואם בא חבריו ואומר לו, אני לא יודע את הברכה בעל פה, אתה יכול ולחזור ולברך בשבילי? הדין הוא שלא יכול, כי בברכת השבח כל אחד צריך לשבח בעצמו. וכן כתב המאירי (ד"ה ט). אמנם הריטב"א (שם) חולק, אבל בכל דבר יש מחלוקת, ואומרים ספק ברכות להקל (וב"א ח"ה חיד"א סימן ל אות א, וח"ט חאו"ח סימן ג אות ב).

מי שרואה ברק, צריך לעמוד ולברך, שלכתחילה בברכות השבח וגם בברכות המצוות עומדים. ראיתי היום להאדמו"ר מאונגוואר הרב מנשה קליין בעל המשנה הלכות - היה חותם "מנשה הקטן" מענוה - שהוא עבר את השואה, ובסוף ספרו מספר מה עבר בשואה, דברים נוראיים, וכתב שיום אחד הגרמנים נתנו לו מכות רצח, והיה כולו תשוש, והגיע זמן ספירת העומר, ולא יכל לעמוד, והרי ספירת העומר סופרים מעומד, שנאמר (דברים טו, ט): "שבעה שבועות תספור לך, מהחל חרמש בקמה", אל תקרא בקמה אלא בקומה. והתאמץ, תפסו אותו שני אנשים, אחד מימין ואחד משמאל, ונעמד ובירך על ספירת העומר. תראו איזה מסירות נפש, אפילו על דבר שאינו לעיובא, שכן מי שלא יכול לעמוד והוא רתוק למיטה, יש לו אינפוזיה וכדומה, יכול לברך ביישיבה או בשכיבה. אבל הוא התאמץ לקיים את המצוה לכתחילה.

והנה מי שראה ברק ובירך "עושה מעשה בראשית", וכעבור כמה רגעים שמע רעמים ובירך "שכוחו וגבורתו מלא עולם" - וכיון שהיה הפרש בירך שתי ברכות - ובא בעל תשובה חדש ואומר לו, מה ברכתך? אני לא יודע לברך, תחזור לברך בשבילי. אם יחזור זו ברכה לבטלה, כי לא אומרים אף על פי שיצא מוציא בברכות השבח.